

A kerettényállásokkal kapcsolatos tévedés*

Kutatásom egyik alapvető kérdése, hogy a büntetőjogi kerettényállásokat kitöltő normákat milyen esetekben kezelhetjük büntető jogszabályként, illetve amennyiben nem, akkor milyen eltérések állapíthatók meg a két joganyag jogi sorsát illetően. Jelen tanulmányom tárgyát az ezzel kapcsolatos egyik (talán legbonyolultabb) kérdés, a büntetőjogi kerettényállásokat kitöltő normákkal kapcsolatos tévedés problematikája képezi,^[1] mégpedig *de lege lata et ferenda*.

I. FOGALMI ALAPOK

A) A legszűkebb (eredetileg Binding által a kialakított) fogalom szerint csak az a büntető norma minősül kerettényállásnak (*Blakettstrafgesetz*), amelynek kereteit más jogalkotó (nyilvánvalóan más jogszabályban, azaz rendeletben) tölti ki.^[2] Hazai jogunkban ennek a fogalomnak felel meg a környezetkárosítás tényállása,^[3] mert az abban szereplő szennyezés fogalom kapcsán releváns határértékeket miniszteri rendeleti szinten határozzák meg.^[4]

B) Egy ennél tágabb fogalom-meghatározás alapján kerettényállásnak minősülnek az olyan rendelkezések is, amelyekben a szankciót meghatározó tényállás és az azt kitöltő norma megalkotója azonos szerv, de a két rendelkezés különböző jogszabályban helyezkedik el.^[5]

Ilyen pl. hazai jogunkban a hanyag kezelés tényállása, amelyet az valósít meg, „akit idegen vagyon törvényen alapuló kezelésével vagy felügyeletével bíztak meg, és az ebből eredő köteletségének megszegésével vagy elhanyagolásával gondatlanságból vagyoni hátrányt okoz”.^[6]

E tényállás – a törvényi tényállás további elemeinek megvalósulása mellett – csak akkor állapítható meg, ha „az idegen vagyon kezelésére,

* A mű a KÖFOP-2.1.2-VEKOP-15-2016-00001 azonosítószámú, „A jó kormányzást megalapozó közszolgálat-fejlesztés” elnevezésű kiemelt projekt keretében működtetett Zrínyi Miklós Habilitációs Program keretében, a Nemzeti Közszolgálati Egyetem felkérésére készült.

[1] A kérdés egyes aspektusaira Mónusné, 2006.

[2] Vö. Binding, 1890, 162–165.

[3] Btk. 242. §.

[4] Így pl. 14/2001. (V. 9.) KöM-EüM-FVM együttes rendelet a légszennyezettségi határértékekről, a helyhez kötött légszennyező pontforrások kibocsátási határértékeiről.

[5] Baumann, 1966, 120–121.

[6] Btk. 377. § (1) bek.

vagy felügyeletére vonatkozó megbízás közvetlenül törvényen alapul, annak tartalmát, az abból eredő köteleket maga a törvény határozza meg”. Így „abból, hogy a törvény a hanyag kezelés esetében – szemben a hűtlen kezeléssel – a »törvényen alapuló« vagyonekezelői vagy felügyeleti kötelezettség megszegését szankcionálja, logikusan csak az a következtetés adódik, hogy ez a vétség nem valósulhat meg olyan kötelezettségek sérelmével, amelyeket nem törvény, hanem alacsonyabb rendű jogszabály vagy bármely más természetű norma ír elő”.^[7]

A) A kerettényállások a büntetendő magatartások körét más jogszabályban meghatározott magatartási normára utalással határozzák meg. Ezeket el kell határolni azoktól a büntető normáktól, amelyek csupán normatív tényállási elemet tartalmaznak.^[8] Nincs szó tehát kerettényállásról, ha a jogalkotó csak valamely tényállási elem körülírására használ egy más jogágból eredő fogalmat, de a büntető rendelkezést nem egy más jogágból eredő magatartási norma tölti ki. Így pl. a lopás nem válik pusztán attól kerettényállássá, hogy a dolog idegenségét a polgári jog alapján kell meghatározni.^[9]

B) Nem minősülnek kerettényállásnak az olyan büntetőjogi normák, amelyek nem hivatkoznak valamilyen igazgatási tilalomra, hanem csak reprodukálják azt. Ilyenek pl. hazai jogunkban a veszélyes állat, illetve veszélyes eb tartásával kapcsolatos kötelezettség megszegésének azon fordulatai, amelyek alapján két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, „aki veszélyes ebet szaporít, az ország területére behoz, onnan kivisz, versenyeztet”,^[10] illetve három évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki „veszélyes ebet őrző-védő feladat végzésére tart, kiképez, illetve veszélyes ebbel ilyen feladatot végeztet”.^[11] A fenti büntetőjogi rendelkezések ugyanis teljes egészében megismétlik az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény vonatkozó rendelkezéseit. Azok alapján „tilos veszélyes ebnek bármely módon való szaporítása [...], bármely formában történő versenyeztetése, őrző-védő feladatokra való tartása, képzése és alkalmazása, az országba való behozatala, az országból történő kivitele”.^[12]

II. A TÉVEDÉS KORÁBBI (A HATÁLYOSTÓL ELTÉRŐ) SZABÁLYOZÁSI MODELLJEI

A következőkben két olyan korábbi büntető kódex rendelkezéseit mutatom be, amelyek a tévedés vonatkozásában a hatályostól eltérő szabályozási modellt érvenyesítettek. Ennek során kitérek a bűncselekmény fogalmára, illetve a szándékoság és gondatlanság definíciójára (büntetni rendelésére) vonatkozó rendelkezé-

[7] 4/2003. számú BJE.

[8] A különböző álláspontok áttekintésére lásd Hohmann, 2007, 42.

[9] Roxin, 1997, 112–113.

[10] Btk. 359. § (2) bek. aa) alpont.

[11] Btk. 359. § (3) bek.

[12] 1998. évi XXVIII. törvény 24/A. § (5) bek.

sekre is, hiszen ezek ismerete nélkül sok esetben a tévedés szabályozása sem elemezhető megfelelően.

1. A 1878. évi Btk.

Az 1878. évi V. törvény (1878. évi Btk.) a bűncselekmény (pontosabban a büntett és vétség) formális fogalmát tartalmazta, amely szerint „büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, melyet a törvény annak nyilvánít”.^[13] A szándékos elkövetés – külön erre vonatkozó különös részi rendelkezés nélkül – büntettet vagy vétséget képezett, a gondatlanság azonban csak akkor, ha a törvény külön büntetni rendelte.^[14]

A kódex a tévedés körében úgy rendelkezett, hogy „nem számíthatók be a büntettnek vagy a vétségnek tényálladákhöz tartozó, vagy annak súlyosabb beszámítását okozó ténykörülmények, ha az elkövető, a cselekmény elkövetésekor, azokról nem birt tudomással”. Ez a szabály azonban „a gondatlanságból elkövetett cselekményekre” csak abban az esetben volt alkalmazható, ha „az érintett körülmények nem tudása már magában nem képez gondatlanságot”.^[15] Ezen felül külön deklarálta a törvény, hogy a „büntetőtörvény nem-tudása vagy téves felfogása a beszámítást nem zárja ki”.^[16]

Az 1878. évi Btk. alapján tehát lényeges (azaz büntetőjogilag releváns) tévedés csak az volt, a mi a bűncselekmény valamely tényálladáki ismérvére vonatkozott.^[17] A tényálladáki körülményekben való tévedés körébe tartozott, ha pl. az elkövető „elkövetési tárgy törvényes tulajdonságai felől [volt] tévedésben vagy azokat nem ismeri”.^[18]

A jogirodalom és a joggyakorlat szerint a tényálladáki körülményekben való tévedés körébe beletartozott „a cselekmény elkövetési tárgya tekintetében [releváns] magánjogi vagy másféle szabályokban való tévedés” is.^[19] Így büntetőjogunk a ténybeli tévedéssel „egyenlőnek tekint[ette] a nem büntetőjogi tévedést, amennyiben az valamely tényelem nem tudásával jár”.^[20] Ezt az értelmezést azonban az tette lehetővé, hogy a gyakorlat és a jogirodalom törvényben szereplő, „a »tényálladákhöz tartozó ténykörülmények« jogi megítélésére vonatkozó tévedést is ténybeli tévedésnek minősítette, ill. azt tanította, hogy hogy a nembüntetőjogi, bár jogi tévedés egy tekintet alá esik a ténybeli tévedéssel”.^[21]

[13] 1878. évi Btk. 1. §

[14] A kódex ugyanis arról rendelkezett, hogy „büntettet csak szándékosan elkövetett cselekmények képeznek”, de ugyanez állt a vétségekre is”, kivéve, „ha a gondatlanságból (culpa) elkövetett cselekmény a törvény különös részében vétségnek nyilvánított” 1878. évi Btk. 75. §.

[15] 1878. évi Btk. 82. §.

[16] 1878. évi Btk. 81. §.

[17] Finkey, 1902, 221.

[18] Finkey, 1902, 225.

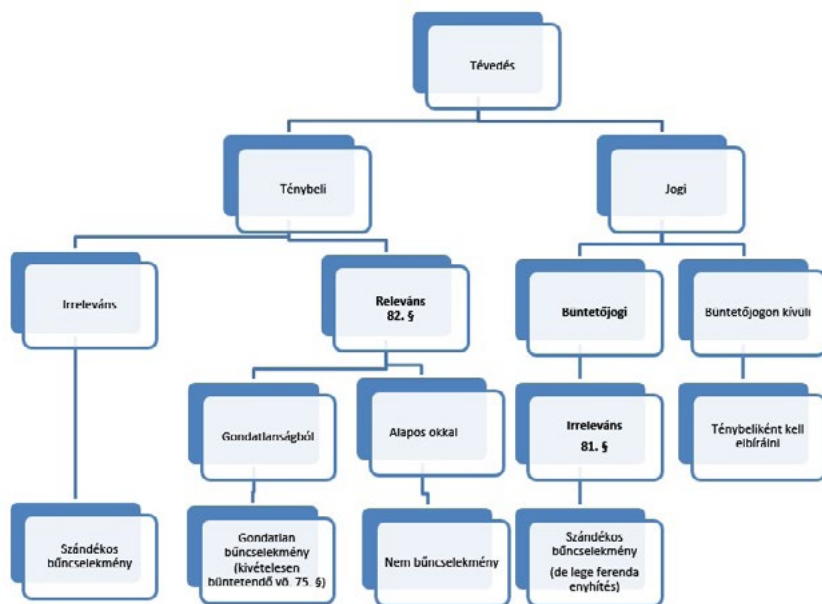
[19] Finkey, 1902, 225.

[20] Vámbéry, 1913, 205.

[21] Heller, 1945, 164-165.

A korabeli irodalomban is használták a jogbeli tévedés kategóriáját, amely általában a törvények nem tudását vagy helytelen felfogását jelentette. Amennyiben az ilyen tévedés a büntetőtörvények nem tudására vagy téves felfogására vonatkozott, akkor az 1878. évi Btk. 81. § „világos szabályai alapján nem zárja ki a beszámítást”.^[22] Ebben a vonatkozásban akkoriban *de lege ferenda* felmerült az ilyen tévedés enyhítő körülményként való értékelése.^[23] Az 1878. évi Btk. 81. §-a azonban „csupán a büntetőtörvények nem tudásáról intézkedik”, így „érintetlenül hagyja a jogbeli tévedés egyén eseteit, melyeknek büntetést kizáró hatását [...] nem alterálja”.^[24]

Az 1878. évi Btk. alkalmazásában a tévedés különböző fajtáinak összefüggéseit és a büntetőjogi felelősségre gyakorolt kihatását a következő ábra szemlélteti:

2. A Btá.

Az 1950. évi II. törvény (Btá.) alapján megszűnt a vétség kategóriája, így azonos lett a bűncselekmény és a büntett fogalma. A törvény a büntett materiális fogalmát tartalmazta, amely szerint ez olyan „társadalomra veszélyes cselekmény, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli”.^[25]

[22] Edvi Illés, 1909, 362.

[23] Finkey, 1902, 219., Vámbéry, 1913, 205.

[24] Edvi Illés, 1909, 362.

[25] Btá. 1. § (3) bek.

A jogalkotó gyökeresen megváltoztatta a szándékosság és gondatlanság büntetni rendelésének kiindulópontját, hiszen az új szabályozás szerint büntetendő „a gondatlanságból elkövetett bűntett [...] is, kivéve ha a törvény csak a szándékos elkövetés büntetését rendeli”.^[26] A kódex újdonsága volt az is, hogy definiálta a szándékos és gondatlan elkövetést. Ennek alapján „szándékosan követi el a bűntettet az, aki magatartásának következményeit kívánva vagy e következményekbe belenyugodva hajtja végre cselekményét”.^[27] Ezzel szemben „gondatlanságból követi el a cselekményt az, aki cselekményének következményeit a tőle elvárható figyelem, körültekintés vagy előrelátás elmulasztásával idézi elő”.^[28]

A tévedés szabályozása is megváltozott, a félkódex ugyanis a ténybeli és a társadalomra veszélyességben való tévedést különítette el.

Az előbbi szerint „nem róható az elkövető terhére az olyan tény, amelyről az elkövetéskor nem volt tudomása (tévedés)”.^[29] Ha „az elkövető tévedését az okozta, hogy nem fejtette ki a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést és cselekménye gondatlan elkövetés esetén is büntetendő, a büntethetőség a gondatlan bűncselekmény tekintetében a tévedés ellenére is fennáll”.^[30]

A ténybeli tévedés körében értékelték a normatív tényállási elemekkel (pl. csoportos elkövetés) kapcsolatos tévedést. Ebben a vonatkozásban a ténybeli alapok ismertének hiánya releváns tévedést képezett, így pl. az elkövető nem tudta, hogy három ember van jelen, pedig a törvény értelmezése alapján ennyi elkövető képezett csoportot. Ezzel szemben a jogi fogalmakkal kapcsolatos tévedés nem volt releváns, ha az elkövető a tényekkel (három ember van jelen) és ezek életbeli jelentőségével (ennyi ember hatékonyabban érheti el a célját) tisztában volt, de azt hitte csak minimum öt ember képez csoportot.^[31]

A társadalomra veszélyességben való tévedés alapján az elkövető nem volt „büntethető, ha a cselekményt abban a téves feltevésben hajtotta végre, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre feltevésre alapos oka volt”.^[32] Erre az esetkörre a jogirodalomban azt hozták példaként, hogy „az elárúsító téves hatósági felvilágosítást nyert valamely árucikk árától és ennek hatása alatt lépi túl a maximális árat”. Ha azonban a tévedését gondatlanság okozta, akkor felelősséggel tartozott, mégpedig szándékos bűncselekmény elkövetéséért. A törvény csak annyi engedményt adott, hogy „ha [...] a téves feltevésre nem volt ugyan alapos ok, de azt méltányolható körülmény idézte elő, a büntetést korlátlanul enyhíteni lehet”.^[33] Erre az esetre a példa az volt, hogy „az elárúsító több egyéként megbízható szaktársánál érdeklődött az árszabályozás iránt, de kapott felvilágosítás téves volt”.^[34]

[26] Btá.11. §.

[27] Btá. 12. § (1) bek.

[28] Btá. 12. § (2) bek.

[29] Btá. 13. § (1) bek.

[30] Btá. 13. § (2) bek.

[31] Vö. Viski, 1959, 127.

[32] Btá. 14. § (1) bek.

[33] Btá. 14. § (2) bek.

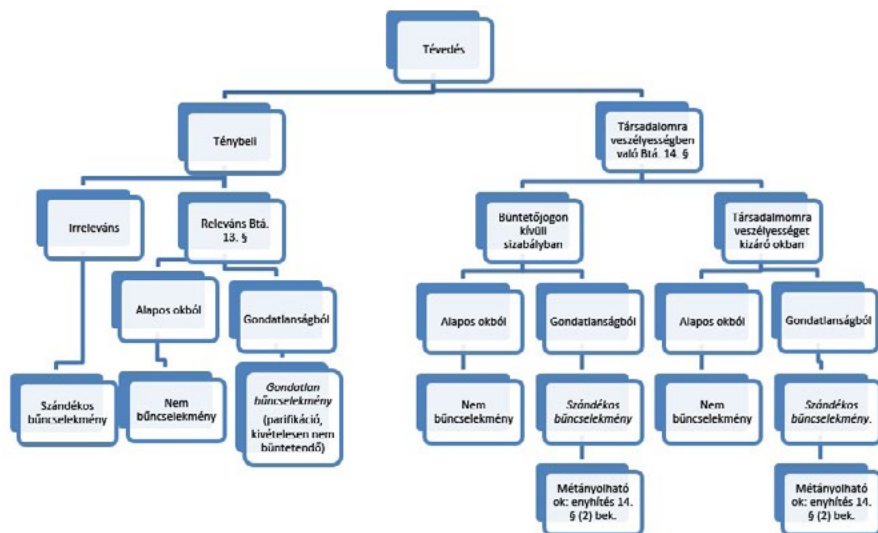
[34] Kádár, 1955, 181.

Ebben a vonatkozásban a jogirodalomban hangsúlyozták, hogy „a társadalomra veszélyesség felismerése nem a büntetendőség vagy a formális jogellenesség felismerését jelenti”. A társadalomra veszélyesség tudata létezik akkor is, ha az elkövető tisztában van cselekményének „erkölcsi elítélendőségével, helytelenségével”, illetve azon „minőségével, hogy az más jogait érdekeit sérti vagy veszélyezteti”.^[35]

A Btá. „megelégedve a szándékossághoz a társadalomra veszélyesség tudatának lehetőségével – a [német jogirodalomban kialakult] *Schuldtheorie* álláspontjához hasonlóan – a szándékos büntetetre rendelt maximális büntetést is alkalmazhatóvá tette a társadalomra veszélyességben való gondatlan tévedés („méltányolható körülmény”) esetére, hiszen csupán *engedi* a korlátlan enyhítést”.^[36]

Ezen szabályozás alapján tehát a társadalomra veszélyességben való tévedésnek eltérő jogi sora volt, mint a ténybeli tévedésnek. Ha ugyanis a ténybeli tévedés gondatlanságból eredt, akkor az elkövető csak gondatlan bűncselekményért volt büntethető. A társadalomra veszélyesség hiányának gondatlanságból eredő téves feltételezése esetén viszont szándékos bűncselekményért volt büntethető, de méltányolható ok esetén lehetőség volt a büntetés korlátlan enyhítésére.

A Btá. alkalmazásában a tévedés különböző fajtáinak összefüggéseit és a büntetőjogi felelősség megállapítására gyakorolt kihatását a következő ábra szemlélteti:

A törvény ezen szabályozási megoldása több vonatkozásban is jogtudományi kritika tárgyát képezte, amelyek közül a következőkben csak a témánk vonatkozásában lényegeseket emeljük ki:

[35] Viski, 1959, 267.

[36] Viski, 1959, 266.

Egyrészt a ténybeli tévedés szabályozása „félreértésre adhat okot”, mintha a Btá. „csupán a fizikai létezőben [...] történő tévedést kívánta volna e körbe vonni”. Másik oldalról viszont úgy tűnhet, hogy e rendelkezés alkalmazásában a tényálláson kívül eső bármilyen tényben való tévedés is releváns lehet. Így viszont „minden tévedés, ami nem fizikai tényre vonatkozik, csak a [Btá.] 14. § alapján volna elbírálható, függetlenül attól, hogy tényállási elemre nézve forgott-e fenn vagy sem.”^[37] A ténybeli tévedéssel kapcsolatos bizonytalanságok azért voltak sem voltak szerencsések, mert „attól függően [...], hogy milyen tévedéseket sorolunk a ténybeli tévedés körébe, tágul vagy szűkül a társadalomra veszélyességben való tévedés fogalma”.^[38] Ráadásul ez nem pusztán elméleti kérdés volt, mivel „a törvény a kétfajta tévedéshez eltérő joghatást” fűzött.^[39]

Erre figyelemmel Viski már ekkor felvetette, hogy „a »tényállási elemekben való tévedés« meghatározásának használata a kört részben szűkítené, részben tágítaná. Egyrészt kirekesztené e tévedési körből a tényálláson kívül eső bármilyen tényben való tévedést, másrészt viszont nem volna kétséges, hogy nemcsak a fizikai tények, hanem a jogi tények, normatív tényállási elemekben való tévedés is e § alá tartozik”.^[40]

Viski szerint a Btá. azon szabályozása, amely a „ténybeli és a társadalomra veszélyességben való tévedést egymástól elszakítja”, „elvileg helytelen [...] akkor is, ha a ténybeli tévedésen a tényállásbeli tévedést értjük, de még inkább elvetendő, ha – mint azt a miniszteri indoklás teszi – ténybeli tévedésen a fizikai tényekben való tévedést értjük”.^[41]

Ezen felül javasolta azt is, hogy a „ténybeli és társadalomra veszélyességbe[n] való tévedés eseteit gyakorlati következmények szempontjából egységes kategóriába kellene összevonni”.^[42] Ennek következtében a társadalomra veszélyességben való gondatlan tévedés is csak ott legyen büntetendő, ahol a bűncselekmény gondatlan elkövetése amúgy is büntetendő”.^[43]

III. A HATÁLYOS SZABÁLYOZÁSI MODELL KIALAKULÁSA (ÉS FENNMARADÁSA)

A tévedés hatályos szabályozási modellje először az 1961. évi V. törvényben (1961. évi Btk.) jelent meg, ennek megoldását pedig szinte változatlanul átvette az 1978. évi IV. törvény (1978. évi Btk.) és – bár voltak eltérő koncepció alapuló tervezetek is – a hatályos büntető törvénykönyv a 2012. évi C. törvény (Btk.) is.

[37] Viski, 1959, 264.

[38] Viski, 1959, 264.

[39] Viski, 1959, 265.

[40] Viski, 1959, 264., 60. lábj.

[41] Viski, 1959, 265.

[42] Viski, 1959, 266.

[43] Viski, 1959, 267.

1. Az 1961. évi Btk.

Az 1961. évi Btk. alapján büntett olyan „társadalomra veszélyes cselekmény volt, amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli, és amelyet szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlanul követnek el.”^[44] Társadalomra veszélyes cselekmény pedig „minden olyan tevékenység vagy mulasztás, amely a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait sérti vagy veszélyezteti”.^[45]

A kódex a korábbiakkal egyezően rendelkezett arról, hogy „szándékosan követi el a büntettet, aki magatartásának következményeit kívánva vagy e következményekbe belenyugodva hajtja végre cselekményét”.^[46] A gondatlan elkövetés meghatározása nevesítette a tudatos gondatlanságot, így „gondatlanul követi el a büntettet, aki előre látja magatartásának következményeit, de könnyelműen bízik azok elmaradásában, úgyszintén az is, aki e következmények lehetőségét azért nem látja előre, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztja”.^[47]

A ténybeli tévedés szabályozása megfelelt a Btá. szabályozásának, így „nem róható az elkövető terhére az olyan tény, amelyről az elkövetéskor nem volt tudomása”,^[48] így annak vonatkozásában Viski javaslatai nem találtak meghallgatásra a jogalkotó részéről.

A társadalomra veszélyességben való tévedés meghatározása sem változott, így „nem büntethető, aki a cselekményt abban a téves feltevésben vitte véghez, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre a feltevésre alapos oka volt”.^[49] Ebben a vonatkozásban azonban – Viski javaslataival összhangban – újdonság, hogy a tévedési ezen esetkörüire is vonatkozott azon szabály, hogy „ha a tévedést gondatlanság okozta, az elkövető e gondatlanságért a törvényben megállapított felelősséggel tartozik”.^[50] Az indokolás szerint tehát „a társadalomra veszélyességben való tévedés esetén gondatlanságból eredő tévedés jogi sorsa azonos volt a gondatlanságból eredő ténybeli tévedéssel”. A kódex ugyanis „a társadalomra veszélyességben [...] alapos ok nélkül, tehát gondatlanul történt tévedés esetére a gondatlan ténybeli tévedésre vonatkozó szabályt terjeszti ki. Nincs [ugyanis] semmi ok ugyanis arra, hogy a gondatlan ténybeli és a gondatlan jogi (sic!) tévedés esetének szabályozás eltérő legyen.”^[51]

Az indokolás külön utalt arra, hogy társadalomra veszélyességben való tévedés „különösen a büntető keretrendelkezések esetében fordulhat elő; ezeknél – amelyek leginkább a XIII. fejezetben [népgazdaság elleni büntettek] találha-

[44] 1961. évi Btk. 2. § (1) bek.

[45] 1961. évi Btk. 2. § (2) bek.

[46] 1961. évi Btk. 16. §.

[47] 1961. évi Btk. 17. §.

[48] 1961. évi Btk. 24. § (1) bek.

[49] 1961. évi Btk. 24. § (2) bek.

[50] 1961. évi Btk. 24. § (3) bek.

[51] 1961. évi Btk. 24. §-ához fűzött indokolás.

tók – a javaslat éppen erre figyelemmel gondatlan alakzatot létesít”.^[52] Ezzel összhangban a jogirodalom is utal rá, hogy abban a körben, amelyben a magatartási szabályokat a kerettörvényi tényállások tartalmát kitevő államigazgatási stb., rendelkezések tartalmazzák, gyakorlatilag könnyebben előfordulhat, hogy a tilalmazott cselekmény elkövetője a tilalmat nem ismeri (pl. az eladó nem ismeri az árucikk hatósági árát és ez árnál magasabban bocsátja áruba portékáját).^[53] A jogirodalomban azonban hoztak példákat a tévedés fennállására olyan tényállások esetén, amelyek nem voltak kerettényállásnak tekinthetők (így fiatakorúak közös öngyilkossága esetén).^[54] Elismert volt a társadalomra veszélyességben való tévedés azon esete is, hogy az elkövető „tévesen tételezi fel valamely társadalomra veszélyességet kizáró ok (jogos védelem végszükség, stb. fennforgását)”.^[55]

2. Az 1978. évi Btk.

Az előző kódex szabályozását vette át minimális változtatásokkal az 1978. évi Btk. is. A bűncselekmény fogalmát úgy határozta meg, hogy az egy „szándékosan vagy – ha a törvény a gondatlan elkövetést is bünteti – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely veszélyes a társadalomra, és amelyre a törvény büntetés kiszabását rendeli”.^[56] A társadalomra veszélyes „cselekmény az a tevékenység vagy mulasztás, amely a Magyar [Nép]Köztársaság állami, társadalmi vagy gazdasági rendjét, az állampolgárok személyét vagy jogait sérti vagy veszélyezteti”.^[57]

A kódex a korábbiakhoz hasonlóan rendelkezett a szándékosság és a gondatlanság fogalmáról. Így „szándékosan követi el a bűncselekményt, aki magatartásának következményeit kívánja, vagy e következményekbe belenyugszik”,^[58] illetve „gondatlanságból követi el a bűncselekményt, aki előre látja magatartásának lehetséges következményeit, de könnyelműen bízik azok elmaradásában; úgyszintén az is, aki e következmények lehetőségét azért nem látja előre, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körültekintést elmulasztja”.^[59]

A kódex a tévedés körében továbbra is a ténybeli és a társadalomra veszélyességben való tévedést különböztette meg. Az első körében arról rendelkezett, hogy „nem büntethető az elkövető olyan tény miatt, amelyről az elkövetéskor nem tudott”.^[60] A második kapcsán pedig arról, hogy „nem büntethető, aki a cselekményt abban a téves feltevésben követi el, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre

[52] 1961. évi Btk. 24. §-ához fűzött indokolás.

[53] Békés, 1968, 122.

[54] Békés, 1968, 121.

[55] Békés, 1968, 121.

[56] 1978. évi Btk. 10. § (1) bek.

[57] 1978. évi Btk. 10. § (2) bek.

[58] 1978. évi Btk. 13. §.

[59] 1978. évi Btk. 14. §.

[60] 1978. évi Btk. 27. § (1) bek.

a feltevésre alapos oka van”.^[61] A tévedés mindkét esetkörére vonatkozott azon rendelkezés, hogy „a tévedés nem zárja ki a büntethetőséget, ha gondatlanság okozza, és a törvény a gondatlanságból eredő elkövetést is” büntetni rendeli.^[62]

Az indoklás a ténybeli tévedés körében külön kiemelte, hogy „a szándékos bűnösség megállapításához az elkövetőnek nem a törvényi tényállásban meghatározott fogalmakat, pl. a »hivatalos személy«, a »közveszély« vagy a »muzeális tárgy« fogalmát kell ismernie, hanem az ezek alapjául szolgáló életbeli tényeket, körülményeket. Ezért nem lehet szó ténybeli tévedésről, ha az elkövető pl. tévesen azt hiszi, hogy az általa bántalmazott társadalmi bírósági tag nem hivatalos személy”.^[63] Ezzel összhangban a jogirodalom is elismerte így a szándékossághoz a mérlegelést igénylő, illetve normatív (jogilag) szabályozott tényállási elemekben való tévedés esetén az elkövetőnek az életbeli realitással kell tisztában lennie.^[64] Így pl. hivatalos személy elleni erőszak vonatkozásában a tévedés nem releváns, ha az elkövető legalább azt tudja, hogy a bántalmazott személy rendőr.^[65]

Kifejezetten utalt azonban az indoklás a ténybeli tévedés körében arra, hogy „lehetnek a bűncselekmény elkövetésének olyan tárgyi körülményei is – elsősorban a bűncselekmény tárgya, módja, eszköze –, amelyeket a törvényi tényállás nem tartalmaz, de a bűncselekmény megvalósulása szempontjából jelentős szerepet játszanak. Az ilyen körülményekben való tévedés is ténybeli tévedés, pl. az elkövető olyan eszközt használ, amelynek veszélyes jellegét nem ismerte fel”.^[66]

Az indoklás szerint „a társadalomra veszélyesség ismerete azt jelenti, hogy az elkövetőnek tudomása van a cselekményre vonatkozó társadalmi felfogásról; ismeri azt, hogy a cselekmény elkövetését jogszabály tiltja, de megállapítható a társadalomra veszélyesség tudata akkor is, ha az elkövető a jogszabály tilalmáról nem tud, azt azonban tudja, hogy magatartása ellenkezik a társadalmi együttélés szabályaival”.^[67]

Az indoklás alapján „a cselekmény társadalomra veszélyességének ismeretét kizárhatja valamely társadalomra veszélyességet kizáró ok (pl. a jogos védelem, a végszükség, a sértett beleegyezése) téves feltételezése, de egyéb ok is (pl. a hatóságtól kapott téves felvilágosítás)”.^[68] Ezzel összhangban a jogirodalom^[69] és a joggyakorlat szerint is két esetkörben hiányozhat a társadalomra veszélyesség tudata, ha valamely keretdiszpozíció tartalmát szolgáltató államigazgatási

[61] 1978. évi Btk. 27. § (2) bek.

[62] 1978. évi Btk. 27. § (3) bek.

[63] 1978. évi Btk. 27. §-ához fűzött indoklás. 1. pont.

[64] Tokaji, 1984, 218–219.

[65] Békés, 1986, 86.

[66] 1978. évi Btk. 27. §-ához fűzött indoklás 1. pont.

[67] Békés, 1986, 85.

[68] 1978. évi Btk. 27. §-ához fűzött indoklás 2. pont.

[69] Békés, 1986, 88.

szabályt nem ismer (annak tartalmában téved)^[70] az elkövető tévesen tételez fel valamely társadalomra veszélyességet kizáró okot.^[71]

A jogirodalom külön kitért rá, hogy ha az elkövető magatartása jogilag tilalmazott jellejét felismeri, tudtában van egyszersmind cselekménye társadalomra veszélyességének. A jogi tilalomnak nem kell büntetőjogi eredetűnek lennie, a vámszabályok, a devizasabályok, az adóügyi rendelkezések ismeretét is létrehozza azt a jogellenességi tudatot, amely a társadalomra veszélyesség tudatát közvetíti. Így nem hivatkozhat a cselekmény társadalomra veszélyességében való tévedésre, aki a vámszabályokat ismerve követ el csempészést”.^[72]

A jogirodalom szerint adott a társadalomra veszélyesség tudata akkor is, ha az elkövető magatartása társadalmi elítélendőségét felismeri. Itt „nem a személy szerinti tettes erkölcsi felfogása, hanem az a társadalmi felfogás jut jelentőséghez, amely a cselekményt elítéli, s amelyről a tettes tud. Az erkölcsileg mélyen színezett büntető normák [...] a megrontás, a rablás, az emberölés) egyszersmind erkölcsi normaként is hatnak és érvényesülnek”.^[73]

Az indokolás tisztázta, hogy „a társadalomra veszélyesség hiányának téves feltételezése csak akkor zárja ki a büntethetőséget, ha az elkövetőnek a feltevésre alapos oka volt. Az elkövető ebben az esetben gondatlan bűncselekményért sem büntethető. A társadalomra veszélyességben nemcsak az téved alapos okból, akinek egyáltalán nem áll módjában elosztatni tévedését, hanem az is, aki ezt az adott helyzetben a tőle elvárható körütekintés ellenére sem tudta megtenni. Ha az elkövetőnek a tévedésre nincs alapos oka, akkor tévedését gondatlanság okozza.^[74] Amennyiben viszont „az elkövetőnek a kérdéses tényre, illetőleg a cselekmény társadalomra veszélyességére vonatkozó tévedését gondatlansága okozta, és az adott törvényi tényállás gondatlan megvalósítása is bűncselekmény, a tévedés nem zárja ki az elkövető büntethetőségét, hanem felelőssége a gondatlanságból elkövetett bűncselekmény miatt áll fenn”.^[75]

Az indokolás szerint „nem a társadalomra veszélyességben, hanem a jogban való tévedés áll fenn, ha az elkövető nem cselekményének tilalmazott voltában, hanem jogi értékelésében, minősítésében, büntetési tételében téved. Ennek nincs kihatása a büntetőjogi felelősségre”.^[76] A jogban való tévedés irrelevanci-

[70] Pl. Kúria Bfv. I. 393/2013. – BH 2014. 1. Lásd a tanulmány 4. címében elemzett az 1978. évi Btk.-hoz kapcsolódó döntéseket is.

[71] Pl. a társadalomra veszélyességet kizáró okokban való tévedést, pl. a vélt jogos védelem esetén az elkövető a vélt jogos védelmi helyzet folytán abban a téves feltevésben viszi véghez – az adott esetben életveszélyes sérülést okozó – testi sértési cselekményt, hogy az a társadalomra nem veszélyes: a magatartását a tévedésre vonatkozó rendelkezések alapján kell megítélni (pl. Legfelsőbb Bíróság Bf.I.732/2002., Legf. Bír. Bf.IV.2406/1996. sz. – BH 1997. 427., Legf.Bír.Bf.III.2094/1996. – BH 1997. 271.).

[72] Békés, 1986, 87.

[73] Békés, 1986, 87.

[74] 1978. évi Btk. 27. §-ához fűzött indoklás 2. pont.

[75] 1978. évi Btk. 27. §-ához fűzött indoklás 3. pont.

[76] 1978. évi Btk. 27. §-ához fűzött indoklás 2. pont.

ája alól viszont a fentiekkel összhangban „kivétel a keretdiszpozíció tartalmát szolgáltató államigazgatási jogszabályban való tévedés”, mert ez „társadalomra veszélyességben való tévedésnek [...] minősülhet”.^[77] Így egy döntés összegzése alapján „a büntető jogszabályok nemtudása vagy téves értelmezése nem zárja ki a büntetőjogi beszámíthatóságot. Más a helyzet azonban az igazgatási jogszabályok nem ismerése vagy téves értelmezése tekintetében”.^[78]

3. A tervezetek

A büntető törvénykönyv 2006., illetve 2007. évi tervezetei az addig hatályos 1978. évi Btk.-nak a ténybeli tévedésre vonatkozó rendelkezését változtatás nélkül átvették volna. Azonban „a társadalomra veszélyességben való tévedés jelenlegi szabályát „a tilalomban tévedés szabályozása” váltotta volna fel. A koncepció utalt arra, hogy „a hatályos [1978. évi] Btk. a cselekmény társadalomra veszélyességében való tévedés keretében rendelkezik azokról az esetekről, amikor a tévedésben lévő személy a cselekmény jogellenességével, illetve társadalmi helytelenítettségével nincs tisztában. A társadalomra veszélyességben való tévedés tipikus esete a jogellenességet kizáró okok fennállásának téves feltételezése, valamint a keret kitöltő igazgatási norma tartalmában való tévedés”. A koncepció szerint „az 1978. évi Btk.-nak „a társadalomra veszélyességben való tévedésre vonatkozó rendelkezése mindig a konkrét cselekmény értékelését kívánja meg a jogalkalmazótól”. Ezzel szemben az újonnan „[...] kodifikált tilalomban tévedés alkalmazásánál azt kell vizsgálnia a jogalkalmazónak, hogy az elkövető tudata szerint a cselekmény megfelel-e valamilyen normának. A tilalomban tévedés akkor zárja ki [...] a felelősséget, ha a tévedésben lévő személy olyan szakmai gyakorlat, vagy társadalmi szokás meglétét feltételezte tévesen, amely a kérdéses cselekményt megengedi.” Az addig hatályos 1978. évi Btk. rendelkezéseivel megegyezően a tervezett szabályozás szerint „sem a ténybeli, sem a tilalomban tévedés nem zárja ki a büntetethez való jogot, ha azt gondatlanság okozta és a törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli”.^[79]

4. A Btk.

A Btk. témánk szempontjából nem releváns változtatással átveszi a bűncselekmény korábbi meghatározását, így az „szándékosan vagy – ha e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli – gondatlanságból elkövetett cselekmény, amely

[77] Békés, 1986, 88.

[78] Legfelsőbb Bíróság B. törv. III. 658/1986. sz. – BH1987. 7.

[79] A tervezetek szövegét lásd Ligeti, 2006, 4–53., illetve *Büntetőjogi Kodifikáció*, 2007/1., 22–34.

veszélyes a társadalomra, és amelyre e törvény büntetés kiszabását rendeli”.^[80] Társadalomra veszélyesként azon tevékenységet vagy mulasztást tekintti, amely „mások személyét vagy jogait, illetve Magyarország Alaptörvény szerinti társadalmi, gazdasági, állami rendjét sérti vagy veszélyezteti”.^[81]

Azonos a korábbiakkal a szándékos elkövetés meghatározása („cselekményének következményeit kívánja, vagy e következményekbe belenyugszik”),^[82] illetve a gondatlanságból elkövetés definíciója is („előre látja cselekményének lehetséges következményeit, de könnyelműen bízik azok elmaradásában, vagy cselekménye lehetséges következményeit azért nem látja előre, mert a tőle elvárható figyelmet vagy körütekintést elmulasztja”).^[83]

A tévedés szabályozása sem változott,^[84] így „nem büntethető az elkövető olyan tény miatt, amelyről az elkövetéskor nem tudott”,^[85] illetve „nem büntethető, aki a büntetendő cselekményt abban a téves feltevésben követi el, hogy az a társadalomra nem veszélyes, és erre a feltevésre alapos oka van”.^[86] Egyik esetben sem „zárja ki a büntethetőséget a tévedés, ha azt gondatlanság okozza, és e törvény a gondatlan elkövetést is büntetni rendeli”.^[87]

Az indoklás és ezzel összhangban a korábbi kódex uralkodó értelmezését veszi át, így megállapítja, hogy „ténybeli tévedésről akkor beszélünk, ha a tényállásszerű cselekményt megvalósító személy tudata az elkövetéskor nem fogta át a konkrét bűncselekmény törvényi tényállásának valamennyi tárgyi oldali ismérvét”.^[88]

A mérlegelést igénylő és normatív tényállási elemekben való tévedés megítélése is azonos a korábbiakkal. Így nincs szó hivatali vesztegetés esetén releváns tévedésről, ha a tettes tudja, hogy az általa megvesztegetett személy a NAV adóellenőre. Ezen nem változtat az sem, ha soha nem hallotta a tényállás elemeként szereplő hivatalos személy kifejezést vagy nem is érti azt a meghatározást, hogy adott esetben államigazgatási szervnél szolgálatot teljesítő olyan személyről van szó, „akinek a tevékenysége a szerv rendeltetészerű működéséhez tartozik”.^[89]

A tények tudata legtöbb esetben közvetíti a társadalomra veszélyesség tudatát.^[90] A társadalomra veszélyességben való tévedést kizárja a jogellenesség, illetve társadalmi helytelenítettség (más megfogalmazásban erkölcstelenség) tudata.^[91] A társadalomra veszélyességben való tévedés „tipikus esete” egyrészt „a társadalomra veszélyességet kizáró okok fennállásának téves feltételezése”, másrészt

[80] Btk. 4. § (1) bek.

[81] Btk. 4. § (2) bek.

[82] Btk. 7. §.

[83] Btk. 8. §

[84] Így pl. Hati (2012) 11. o.

[85] Btk. 20. § (1) bek.

[86] Btk. 20. § (2) bek.

[87] Btk. 20. § (3) bek.

[88] A Btk. 20. §-ához fűzött indokolás.

[89] Hollán, 2013a, 102-137.

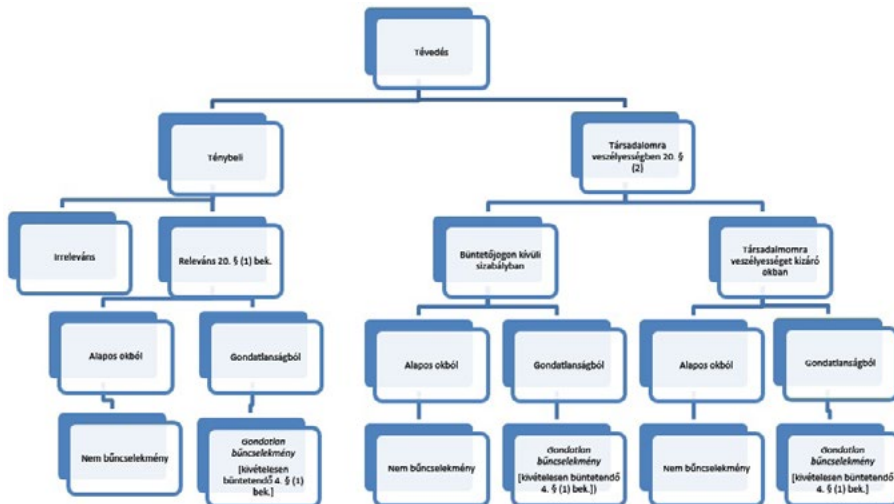
[90] Karsai, 2013, 83.

[91] A Btk. 20. §-ához fűzött indoklás, illetve Blaskó – Lajtár – Elek, 2013, 138.

„a keretdispozíciót kitöltő igazgatási norma tartalmában való tévedés”.^[92] A jogi tévedések közül a büntetőjogi szabályozásban való tévedés irreleváns, az igazgatási szabályozásban való tévedés viszont társadalomra veszélyesség tévedésként releváns lehet.^[93]

Részemről a hatályos szabályozás tekintetében is a tényállási, illetve jogellenességben való tévedést különböztettem meg. Az előbbi vonatkozásban arra utaltam, hogy a tévedésnek törvényi tényállási elemre kell vonatkoznia, ahhoz, hogy a szándékosságot kizárja. Az utóbbi tekintetében pedig arra, hogy „mivel a törvényi bűncselekmény fogalom eleme a társadalomra veszélyesség [...], a Btk. a társadalomra veszélyességben való tévedésnek tulajdonít felelősséget kizáró jelentőséget [Btk. 20. § (2) bek.]. Mivel azonban tudományos bűncselekmény fogalmunknak a jogellenesség az eleme [...], részünkről a jogellenességben való tévedésről szólnunk.” Ezen felül arra is kitértem, hogy tényállás szubjektív oldalán a „szándékosság hiányzik, ha az elkövető a büntetőjogi szabályt kitöltő szabályban való tévedése folytán nincs tisztában azzal, hogy cselekménye valamelyik tényállási elemet megvalósítja. Így pl. aki az adóhatóság határozatára figyelemmel úgy tudta, hogy a közraktárjegyekre nézve nincs adókötelezettsége, annak nincs szándékában az adókötelezettség megállapítása szempontjából jelentős (adatot) a hatóság elől elhallgatni, és semmiképpen nem nyugodott bele abba, hogy a bevallás folytán az adóbevétel csökken.” Már korábban utaltam rá, hogy ugyan-ezen eset a bíróságok által a cselekmény társadalomra veszélyességében való tévedés körében nyert elbírálást.^[94]

A hatályos szabályozás konstrukcióját a Btk. rendelkezései alapján a következő ábra foglalja össze.

[92] A Btk. 20. §-ához fűzött indokolás, illetve Blaskó/Lajtár/Elek (2013) 137. o.

[93] Blaskó - Lajtár - Elek, 2013, 145.

[94] Hollán, 2013a, 128-130., illetve Hollán, 2013b, 162.

IV. A KERETTÉNYÁLLÁSOKKAL KAPCSOLATOS TÉVEDÉS DOGMATIKAI KÉRDÉSEI

A következőkben azt elemzem, hogy a hatályos jog (lényegében 1961 óta irányadó) szabályozási konstrukciója milyen dogmatikai kérdéseket vet fel a kerettényállásokkal kapcsolatos tévedés vonatkozásában.

1. A tévedés különböző fajtái

Kiindulópontként megállapítható, hogy a ténybeli tévedésre vonatkozó rendelkezés^[95] alapján (akkor is, ha azt részemről tényállási tévedésnek nevezem) a tettesnek csak „tény”-re vonatkozó tudomása lehet releváns. A törvény ezen megfogalmazása tehát mindenképpen kirekeszti e rendelkezés alkalmazási köréből a keretkitöltő normákban való tévedést. Azt tehát hatályos jogunkban is – lényegében jobb híján – csak a társadalomra veszélyességben való tévedés^[96] körében vizsgálható.

A kétféle tévedés jogkövetkezményei 1961. évi Btk. óta azonosak, de a dogmatikai besorolás praktikus kihatással is járhat, mivel a két tévedés megállapításának feltételei nem azonosak.^[97] Ezt a következőkben – az erkölcsellenesség tudata^[98] kapcsán – példákkal is szemléltetem.

2. A jogellenesség és az erkölcstelenség tudata

A bírói gyakorlat „töretlen és egységes abban, hogy a társadalomra veszélyességben való tévedést kizárja, ha a cselekmény az elkövető által tudottan jogellenes, veszélyes vagy erkölcsileg elítélendő, és ezeknek a körülményeknek mindegyike önmagában is kizáró körülmény”.^[99] A másik tipikus megfogalmazás szerint „a társadalomra veszélyességben tévedésre [...] nem hivatkozhat az, aki tudatában van annak, hogy magatartása jogellenes vagy legalábbis társadalmilag helytelenített”.^[100] Ennek alapja azon megfontolás, hogy a cselekmény társadalomra veszélyességének tudatát a cselekmény jogellenességének, erkölcsellenességének vagy egyébkénti társadalmi helytelenítésének tudata adhatja”.^[101]

a) A cselekmény erkölcstelenségének tudata

A cselekmény erkölcsellenességének (társadalmi helytelenítésének) tudata több olyan ügyben felmerült, amelyekben az elkövetők felelősségét valamely keret-

[95] Btk. 20. § (1) bek.

[96] Btk. 20. § (2) bek.

[97] Karsai, 2013, 84.

[98] Vö. IV.B.a) cím.

[99] Legf. Bír. Bfv. III. 1067/2001. sz. – BH 2002. 423.

[100] Kúria Bfv. I. 393/2013. – BH 2014. 1.

[101] ÍH 2012. 47.

tényállás megvalósítása miatt állapították meg. Így az egyik ügyben „a terheltek lakóhelyükön és annak környékén kamatos kamatra rendszeresen pénzkölcsönt adtak a hozzájuk fordulóknak. A kölcsön lejáratí ideje általában egy hónap, az erre az időre járó kamat pedig a kölcsön összegének 50%-a volt. A határidő elmulasztása esetén a kamattal megnövelt kölcsönösszeg meg nem fizetett részének a visszafizetési határidejét a terheltek egy hónappal meghosszabbították, mégpedig a teljes tartozás 50%-os kamatával terhelve. Ilyen feltételek mellett a határidő elmulasztása esetén a tartozások rövid időn belül az eredeti kölcsön összegének a többszörösét is elérték”. A terheltek „a visszafizetés biztosítása érdekében a kölcsönt felvevőkkel, azok beleegyezésével, meghatalmazásokat készítettek, és ezek felhasználásával ők vették fel az adósokat megillető nyugdíjat, szociális segélyt, családi pótlékot és gyermekgondozási segélyt. A felvett összegből a belátásuk szerint közvetlenül elégítették ki a pénzköveteléseiket, az adósoknak azok létszükségeit sem biztosító kisebb összegeket adtak csak vissza, így ők újra kénytelenek voltak tőlük kölcsönt kérni”.^[102]

A másodfokú bíróság szerint a terheltek cselekménye az 1978. évi „Btk. 27. § (2) bekezdése értelmében nem büntethető”, így ezért őket vád alól felmentette. Rámutatott, hogy a jogosulatlan pénzügyi szolgáltatási tevékenység bűncselekményét „csak szándékosan lehet elkövetni, ezért a bűncselekménynek előfeltétele, hogy az elkövető tisztában legyen azzal, hogy a cselekménye pénzügyi szolgáltatási vagy kiegészítő pénzügyi szolgáltatási tevékenység, és ennek engedély nélkül való végzését jogszabály tiltja, azaz ismernie kell a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 1996. évi CXII. törvénynek (továbbiakban: [1996. évi] Hpt.) ezeket a fogalmakat, valamint a tevékenység engedélyhez kötöttségét meghatározó rendelkezéseit.” A másodfokú bíróság szerint „a cselekmény társadalomra veszélyességének a tudatát a jogellenesség tudata jelenti”. Márpedig terheltek hivatkozásuk szerint „nem tudták, hogy kamatra kölcsönt még a rokonság körében sem adhatnak. A nyolc általános iskolát végzett, szakképzetlen terheltektől nem várható el a [z 1996. évi] Hpt. ismerete, sőt az sem, hogy a jogi tilalomról tudjanak, ezért a terheltek a cselekményt abban a téves feltevésben követték el, hogy az nem veszélyes a társadalomra, és erre a feltevésre alapos okuk volt”.^[103]

A Legfelsőbb Bíróság szerint „a másodfokú bíróságnak elfogadható” volt azon „álláspontja, mely szerint a terheltek képzettségét és ismereteit figyelembe véve, nem állítható bizonyossággal, hogy a cselekményük jogellenességével tisztában voltak. Az viszont már a Legfelsőbb Bíróság szerint „téves megállapítás [volt], hogy ez önmagában alapos okot adott nekik annak feltételezésére, hogy a cselek-

[102] Legf. Bír. Bfv. III. 1067/2001. – BH 2002. 423. = EH 2001. 506., Kúria Bfv. II. 48/2012. – BH 2013. 145. Az uzsora az alkalmazandó (elkövetéskor hatályos) törvények szerint még nem volt bűncselekmény. E tanulmány keretében nem térek ki arra, hogy van-e és ha igen milyen jelentősége annak, ha az uzsora önmagában is bűncselekményt képez.

[103] Legf. Bír. Bfv. III. 1067/2001. – BH 2002. 423. = EH 2001. 506., Kúria Bfv. II. 48/2012. – BH 2013. 145.

ményük nem veszélyes a társadalomra”. A „társadalomra veszélyességben való tévedést” ugyanis a töretlen bírói gyakorlat szerint „kizárja, ha a cselekmény az elkövető által tudottan jogellenes, veszélyes vagy erkölcsileg elítélendő, és ezeknek a körülményeknek mindegyike önmagában is kizáró körülmény”. Márpedig „a tényállásban leírt cselekmény [...] lényege az volt, hogy nehéz anyagi körülmények között, segíelyekből élő és segítségért hozzájuk forduló szegény emberek szorult helyzetét kihasználva, a létfenntartásra szolgáló kevés jövedelmük egy részét rendszeresen elvették tőlük”. Ez pedig „az általános felfogás szerint [...] erkölcsileg elítélendő magatartás”. Így „a terheltek tudták, hogy a cselekményük erkölcsileg elítélendő, ezért nem volt okuk azt feltételezni, hogy nem veszélyes a társadalomra: a büntethetőségüket kizáró ok, amelynek alapján a másodfokú bíróság a terhelteket a jogosulatlan pénzügyi szolgáltatási tevékenység büntetnének a vádja alól felmentette, nem áll fenn”.^[104]

Ezzel szemben van egy olyan kisebbségi nézet a joggyakorlatban, amely egyáltalán nem tulajdonít az erkölcstelenség tudatának jelentőséget a társadalomra veszélyességben való tévedés körében. Így a Legfelsőbb Bíróság szerint „megalapozottan jutottak az eljáró bíróságok arra a következtetésre, hogy a terheltet gondatlanság sem terheli, és a terhelt büntethetőségét a jogban – és ezen keresztül a cselekmény társadalomra veszélyességében – való tévedése kizárja”. A Legfelsőbb Bíróság szerint „az erkölcsi elítélhetőség kapcsán kifejtett ügyészi álláspont [...] nem alkalmas a büntetőjogi felelősség megállapításához. Az erkölcsi kifogások csak abban az esetben lennének helytállóak, ha az irányadó tényállás azt tartalmazná, hogy a terheltnek nem is állt szándékában az ingatlanba a beköltözés; azonban a büntetőjogi felelősségének megalapozásához ez esetben sem azt kellene a terhére megállapítani, hogy tudatában volt cselekménye erkölcsi elítélhetőségének, hanem azt, hogy szándékosan megtevesztette a bejelentkezésben közreműködőket”.^[105]

Álláspontom szerint az erkölcstelenség tudatának vizsgálata – annak ellenére, hogy a jogirodalomban és a joggyakorlatban is komoly múltra tekint vissza – több szempontból is problematikus.

A társadalomra veszélyesség törvényi fogalma nem erkölcsi normák megsértésén, hanem jogi tárgyakat sértő cselekményekre utal. Akkor viszont a társadalomra veszélyességben való tévedés megítélésénél is az elkövető e jogtárgyak sértésére vagy veszélyeztetésére vonatkozó szubjektív viszonyulásának, de semmiképp sem az erkölcstelenség tudatának kellene jelentőséget tulajdonítani.

A büntetőjogi kerettényállások és az azok alapjául szolgáló normák ráadásul – legalábbis általában – erkölcsileg színtelenek. Ezek tekintetében tehát eleve nem indokolt az erkölcstelenség tudatának felelősséget megalapozó jelentőséget tulajdonítani.

[104] Legf. Bír. Bfv. III. 1067/2001. – BH 2002. 423. = EH 2001. 506., Kúria Bfv. II. 48/2012. – BH 2013. 145. Vö. 102. lj.

[105] Kúria Bfv. I. 393/2013. – BH 2014. 1.

Az erkölcstelenség önmagában is igen bizonytalan fogalom, így az uzsora biztosan erkölcstelen magatartás, de arra már nehezebb válaszolni, hogy önmagában különösen aránytalan mértékű ellenszolgáltatás kikötése ilyen-e, ha a kölcsönbevevő nem rászorult helyzetű.

Ráadásul az erkölcstelenség tudata ténybeli tévedés esetén teljesen közömbös. Így pl. amikor a tettes az általa készített képfelvétel szereplőjéről nem tudja, hogy tizennyolc éven aluli (kiszemelt tizenkilenc éves sértett helyett annak tizenhét éves hűgárólkészítornográf felvételt), gyermekpornográfiabűncselekményéért^[106] nem felel. Mégpedig akkor sem, ha a felvételt azért készíti, hogy – annak nyilvánosságra hozatalával fenyegetve – a célszemélyt majd nemi aktusra kényszerít-hesse. Ehhez képest viszont nehéz meggyőző okot találni arra, hogy az erkölcstelenség tudata miért zárja ki a társadalomra veszélyességben való tévedést.

b) A jogellenesség tudata (annak oszthatósága)

Általánosan elfogadott tétel, hogy a „társadalomra veszélyesség[ben] való tévedésre hivatkozás alaptalan”, ha az elkövető a tudatában van a cselekmény jogellenességének.^[107] Valamely „cselekmény jogellenességének tudata” ugyanis „a cselekmény társadalomra veszélyességének a tudatát közvetíti”.^[108]

A kerettényállásokkal kapcsolatos tévedés esetén – ha azt a társadalomra veszélyességben való tévedés körében vizsgáljuk – a jogellenesség tudata úgy jelenhet meg, hogy az elkövető nem ismeri fel a keretkitöltő normát, de cselekményét egy másik norma alapján jogellenesnek tartja.

Az előzőekben bemutatott jogosulatlan pénzügyi szolgáltatási tevékenységgel kapcsolatos ügyben a cselekmény erkölcstelenségének tudata helyett a bíróságoknak érdemes lett volna a cselekmény jogellenességének tudatát is megvizsgálni.^[109] Ekkor felmerült volna az a kérdés is, hogy a jogosulatlan pénzügyi tevékenység elkövetése esetén lehet-e az uzsorára vonatkozó polgári jogi normákból eredeztetni a jogellenesség – és így a társadalomra veszélyesség – tudatát.

A kérdésfelvetés átvezetett volna a jogellenességi tudat oszthatatlanságának, illetve oszthatóságának – régóta vitatott – kérdéséhez.^[110] Ha ugyanis a jogellenesség tudatát oszthatatlannak tartjuk, akkor a jogosulatlan pénzügyi tevékenység (a hitelezés tekintetében a Hpt. szabályozásán alapuló bűncselekmény) megállapításánál a jogellenességben való tévedés tekintetében jelentős lehet az uzsora polgári

[106] Btk. 204. §.

[107] Így pl. Kúria Bfv. III. 713/2014. – BH 2015.4.92., Indokolás [26].

[108] Legf. Bír. Bfv. II. 300/2008. – BH 2009. 169. = EH 2008.1854.

[109] A közzétett határozatok összefoglaló része utal arra, hogy „a jogosulatlan pénzügyi szolgáltatási tevékenység büntetével kapcsolatban a társadalomra veszélyességben való tévedés megállapítására nincs alap, ha az elkövetők nem ismerik ugyan a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásról szóló törvény (Hpt.) rendelkezéseit, de a kamatos kamat felszámításával kapcsolatban felismerik a magatartás jogellenességét” Legf. Bír. Bfv. III. 1067/2001. – BH 2002. 423. = EH 2001. 506. Ennek részletesebb kifejtésével azonban a közzétett döntésből is hiányzik, ami arra tekintettel érthető, hogy ilyen (jogellenességre utaló) okfejtést az alapul szolgáló határozat sem tartalmaz.

[110] Ennek kiváló áttekintésére Viski, 1959, 231–233.

jogi semmissége. Ha viszont a jogellenességi tudatát oszthatónak tartjuk (ahogy tartom részemről is), akkor a bűnösség szintjén sem hathat ki az elkövető felelősségére egy olyan norma megsértése, amely a tényállás keretei között (objektíve) nem hat közre a felelősség megalapozásában.

3. A társadalomra veszélyességben való tévedés kiváltó okai

A társadalomra veszélyességben való tévedés a hatályos törvényi szabályozás alapján is akkor vezet a büntethetőség feltétlen kizárásához, ha alapos okból származik. Ha pedig a tévedést gondatlanság okozza, az elkövető akkor nem büntethető, ha az adott bűncselekmény csak szándékos elkövetés esetén büntetendő. Ha pedig a bűncselekmény gondatlan elkövetése büntetendő, akkor a tettes – a tényállás megvalósítására kiterjedő szándéka ellenére – csak ezen (enyhébb) bűncselekmény miatt felel.^[111]

A következőkben a tévedés alapos okára (illetve gondatlanságára) kihatással lévő legfontosabb tényezőket a kerettényállást kitöltő normában való tévedés tekintetében elemezzük.^[112]

a) Az elkövető személyi körülményeinek szerepe

i) Az elkövető képzettsége

Az alapos ok (gondatlanság) fennállása (hiánya) tekintetében lényeges szerephez jut a tettes képzettsége, aminek elsősorban akkor van jelentősége, ha a tévedés a jogszabályi rendelkezések ismeretével kapcsolatos. Az „igazgatási jellegű rendelkezések alapos ismerete [ugyanis] általában csak az e jogszabályokkal rendszeresen vagy hivatalból foglalkozó személyek, illetőleg olyanok tekintetében várható el, akik egyéb okból az igazgatási rendelkezésekkel szabályozott területen fejtik ki rendszeres tevékenységüket”.^[113]

Így pl. a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa szerint társadalomra veszélyességben való tévedésre a terheltek állami támogatással kapcsolatos adócsalás esetén „azért nem hivatkozhatnak, mert [...] felelős vezető beosztásban dolgoznak, s kötelességük volt az általuk vezetett tsz gazdálkodását érintő alapvető törvényes rendelkezések megismerése”.^[114] Ehhez hasonlóan „aki vadászattal foglalkozik, a vadászatra vonatkozó szabályokat, előírásokat – beleértve a tilalmakat is – ismernie kell”. A terhelt ráadásul „tapasztalt, külföldi vadászatokon is gyakran részt vevő vadász” volt, és „egyébként a bosznia-hercegovinai vadászatára ugyancsak meghívás alapján került sor”. Ebből következően „nem

[111] Btk. 20. § (2) és (3) bek.

[112] Ebben a vonatkozásban ugyanis eltérő kérdések merülnek fel, amikor a Btk. 20. § (2)-(3) bekezdés körében a társadalomra veszélyességet kizáró okban való tévedést értékeljük. (Karsai, 2013, 85.)

[113] Legf. Bír. Bfv.II.360/2007/5.

[114] Legf. Bír. Eln. Tan. B.törv.399/1974. – BH 1974. 405.

hivatkozhat arra, hogy a CITES engedély előzetes beszerzését kötelezővé tevő jogszabályt nem ismerte, illetve arra [sem], hogy e[...]tekintetben legfeljebb csak gondatlanság terheli”.^[115]

Ezzel szemben „aki véletlenszerűen és csupán alkalmilag sérti meg az egyébként nehezen hozzáférhető, bonyolult igazgatási jogszabályokkal rendezett előírásokat”, az „alapos okkal hivatkozik cselekménye társadalomra veszélyességében való tévedésére”.^[116] Így elismerték ezt a büntethetőséget kizáró okot, amikor „a terhelt által elkövetett cselekmény [...] ritkább” és olyan „tilalmat sértett”, amely „a határ átlépéséhez kapcsolódó, általánosan ismert vagy a hatósági tájékoztatások alapján könnyen megismerhető jogi előírásoknál nehezebben felkutatható, megismerhető”. A Legfelsőbb Bíróság szerint „a védett, fokozottan védett vagy nemzetközi szerződések oltalma alá tartozó növény- és állatfajok bonyolultan szabályozott, igen terjedelmes listájának felkutatása és megismerése bizonyos szakértelmet, több tekintetben jogi szaktudást feltételez, a vonatkozó jogszabályok és nemzetközi jogi aktusok keresése és egybevetése nem egyszerű, a tilalmi listák időről-időre változnak, emiatt pontos tartalmukról az adott cselekmény idején célszerű mindig újlag tájékozódni. [...] A terhelt a neki felrótt bűncselekmény körülményeiből kivehetően elutazása előtt nem készült fel a később dísz tárgyként alkalmilag megvásárolt aligátorfej behozatalára, melyet ötletszerűen, csekély összegért egy nyilvános üzletben vásárolt. E körülményeket figyelembe véve pedig életszerűtlen neki felrótni a védett állat- és növényfajokkal összefüggő jogi tájékozódás elmaradását”.^[117]

Nincs jelentősége viszont a tettes hiányzó képzettségének (hiányos műveltségének) olyan esetekben, amikor a tévedés megítélésénél a cselekmény erkölcsitelenségének tudata a döntő faktor. Így a Legfelsőbb Bíróság szerint „másodfokú bíróságnak elfogadható [volt azon] álláspontja, mely szerint a terhelt képzettségét és ismereteit figyelembe véve, nem állítható bizonyossággal, hogy a cselekményük jogellenességével tisztában voltak”. Azonban ez „az általános felfogás szerint [...] erkölcsileg elítélendő magatartás”, márpedig ennek „erkölcsi elítélése természetesen emberi érzésen alapszik, és annyira általános, hogy azzal minden ép erkölcsi érzékű ember előtanulmányok nélkül is tisztában van”.^[118]

ii) A külföldi (nem hazánkban élő) elkövetők

Korábban a „devizagazdálkodást sértő bűncselekmények ítélkezési gyakorlatában megszokott és közismert [volt] a külföldi elkövetők részéről az a védekezés, hogy a magyar devizajogi rendelkezéseket nem ismerték, azt velük az ország területére belépés alkalmával nem közölték”. Ezt a hivatkozást abban az ügyben nem fogadták el, amikor „a vámhatóság közegei 1979. március 1. napjától olyan több nyelvű

[115] Legf. Bír. Bfv.III.843/2008/5.

[116] Legf. Bír. Bfv.II.360/2007/5.

[117] Legf. Bír. Bfv.II.360/2007/5.

[118] Legf. Bír. Bfv.III.1067/2001. – BH 2002. 423.

tájékoztatóval rendelkeznek, amely az ország területére belépő külföldi utasok számára eligazítást ad kötelezettségeik tekintetében”. A bíróság szerint „a lengyel állampolgárságú személyek annál kevésbé hivatkozhatnak eredményesen a tévedésre, minthogy Lengyelországban idevonatkozóan lényegében ugyanazok a devizarendelkezések vannak hatályban, mint Magyarországon. Az érintett államok sajtó útján kölcsönösen tájékoztatják állampolgáraikat a vonatkozó devizarendelkezésekről”. Az ügy megítélésében azonban annak is szerepe volt, hogy „még kevésbé van alap a tévedésre való hivatkozásra, ha a külföldi fizetőeszközt az elkövető eltitkolja vagy elrejt”. Márpedig „a lengyel állampolgárságú érdekeltet a vámhivatal vizsgálatot végző alkalmazottja többször felszólította, hogy adja elő a nála levő külföldi fizetőeszközt, mert ennek elmulasztása esetén »szigorított vizsgálatra« kap felhívást. Az ilyen jellegű következmények kilátásba helyezése után az érdekelt részben a táskájából, másrészt elmozdítva a gépkocsi hátsó ülését, vette elő az NSZK márkát. Az érdekelt írásbeli nyilatkozatában azt is elmondotta, hogy a márkát azért rejtette el, mert nem volt szándékában erre nézve bejelentést tenni. Ilyen tények mellett egyértelműen az elkövető rosszhiszeműségére lehet következtetést levonni, nincs tehát törvényes alapja a társadalomra veszélyesség [tudatának] hiányára vonatkozó hivatkozásnak”.^[119]

Ezzel szemben a bíróság szerint „büntethetőséget kizáró ok”, azaz „társadalomra veszélyességben való tévedés” következtében „bűncselekmény nem valósult meg”, amikor „az érdekelt nem sokkal a cselekmény elkövetése előtt, hosszú idő után települt haza Magyarországra, így érthető módon a [z 1978. évi] Btk. 309. §-ának (1) bekezdésében meghatározott, devizagazdálkodást sértő bűncselekmény tartalmát kitevő jogszabályokat – az 1974. évi 1. tvr. 5. §-a (1) bekezdésének c) pontjában és a 9. §-a (1) bekezdésében írt rendelkezéseket – nem ismerte [...]”.^[120]

Hasonló hivatkozást tartalmazott egy másik ügyben a felülvizsgálati indítvány, amely szerint „Nyugat-Európában a deviza be- és kivitele nincs értékbehozatali tanúsítványhoz vagy engedélyhez kötve”. Mivel „a terhelt 13 éve külföldön él[t], módja sem volt a magyar szabályok megismerésére, e körülmények miatt az állapítható meg, hogy a terhelt a deviza-bűncselekményt abban a téves feltevésben követte el, hogy az nem veszélyes a társadalomra, és e feltevésre alapos oka volt”. A Legfelsőbb Bíróság azonban ebben az ügyben nem állapította meg a társadalomra veszélyességben alapos okból eredő tévedést. A terhelt ugyan „külföldön élt, és 5 éve nem járt Magyarországon”, de „magyar állampolgár, felnőtt korában távozott külföldre, Magyarországon üzleti vállalkozásai vannak, a devizaszabályok ismeretének hiányára nem hivatkozhat alapos okkal [...], ezért a társadalomra veszélyességben való tévedést nem lehet megállapítani, a terhelt bűnösségének a megállapítása tehát törvényes”.^[121]

[119] Legf. Bír. B. törv.I. 373/1980. – BH 1980. 420.

[120] Legf. Bír. B. törv.III.127/1991. – BH 1992. 363. Ebben az ügyben azonban szerepe volt a hatósági tájékoztatásnak is. Vö. IV.C.b) cím.

[121] A bíróság figyelemmel volt arra is, hogy a terhelt „a devizahatóság engedélye nélkül szándéko-

iii) Az elkövető beszámítási képessége

A jogirodalom egy része szerint a beszámítási képesség korlátozottsága is releváns ok lehet a társadalomra veszélyességben való tévedés megállapítása körében.^[122]

A kérdés a kurrens joggyakorlatban is felmerült, ezek közül kerettényálláshoz kapcsolódott azon ügy, amelyben a „vádlott 2010. április 11. napján az országgyűlési képviselő-választás napján reggel 6 órakor megjelent [a] szavazókör[...]ben, ahol a szavazatszámoló bizottságtól átvette a megyei 4. számú választókerület egyéni, valamint területi szavazólapját. A két közokiratnak minősülő szavazólapot a vádlott kivitte a szavazókör helyiségéből és az utcán elégetéssel megsemmisítette. A vádlott cselekményét azzal az el nem titkolt szándékkal követte el, hogy ezzel a fennálló társadalmi és egyéb igazságtalanságokra hívja fel a figyelmet”.^[123]

Az elsőfokú bíróság szerint a terhelt „cselekményét abban a téves feltevésben követte el, hogy az társadalomra nem veszélyes, sőt a társadalom számára hasznos, mely téves feltevését megalapozta az őt beszámítási képességében súlyos fokban korlátozó, a cselekménye elkövetésekor is fennálló idült, nagyzásos-expanzív tematikájú hasadásos elmebetegsége és személyiségzavara. Ezen elmebeli állapota miatt alapos oka volt azon feltevésre, hogy az általa megvalósított cselekmény társadalomra nem veszélyes”.^[124]

A másodfokú bíróság mellőzte az elsőfokú ítélet tényállásából ezeket a megállapításokat, és a jogi értékelés körében megállapította, hogy „a társadalomra veszélyességben való tévedés – mint büntethetőséget kizáró ok – nem állapítható meg a vádlott javára”. A vádlott ugyanis „cselekménye jogellenességével tisztában volt, ebből következően tudnia kellett, hogy a magatartása sérti a jogrendet, a büntetőtörvény által büntetni rendelt. Az elsőfokú bíróság előtt maga nyilatkozott arról, hogy tudatában volt annak, milyen következménnyel jár a szavazólap elégetése, ezzel az volt a célja, hogy még egyszer felhívja a szavazás fontosságára a közvélemény figyelmét”. Ennek körében utalt arra, hogy „a vádlott korábbi büntetőügyére tekintettel tisztában volt magatartása jogellenességével, a cselekményét ennek tudatában valósította meg, amelyet maga is elismert. Ezen felül a beszámítási képességet korlátozó „kóros elmeállapot és a tévedés, mint büntethetőséget kizáró ok között nem lehet átfedés”.^[125]

A harmadfokú bíróság „a bűnösség kérdésében osztotta a törvényszék jogi álláspontját”, így szerinte „a másodfokú bíróság helytállóan állapította meg, hogy a vádlott törvényi tényállásba illeszkedő magatartása kapcsán, a társadalomra veszélyességben való tévedés – mint büntethetőséget kizáró ok – nem állapít-

* zott elrejtve az ország területéről különösen nagy értékű külföldi fizetőeszközt kicsempészni”, azaz „DEM-et a vámvizsgálat után a biztonsági vizsgálat során találták meg egy cipős dobozban. Legf. Bír. Bfv.III.1256/1999. – BH 2001. 98.

[122] Tokaji, 1984, 292.

[123] Vö. Győri Ítéletábla Bhar.11/2014/6. – ÍH 2015. 3.

[124] Vö. Győri Ítéletábla Bhar.11/2014/6. – ÍH 2015. 3.

[125] Vö. Győri Ítéletábla Bhar.11/2014/6. – ÍH 2015. 3.

ható meg a vádlott javára”. A tényekből ugyanis a harmadfokú bíróság szerint „az következik [...], hogy a vádlott beszámítási képessége nem kizárt és a cselekmény társadalomra veszélyességének megítélésében sem lehetett tévedésben”. A harmadfokú bíróság szerint „több ponton támadható az elsőfokú bíróság jogi álláspontja, egyrészt azért, mert a vádlott korábbi ilyen ügye próbára bocsátással zárult, amiből vissza tudott következtetni arra, hogy magatartásával bűncselekményt követ el”. Másrészt az elsőfokú bíróság „tévesen vont le azt a jogi következtetést, hogy a korlátozott beszámítási képesség”, ami önmagában a büntethetőséget nem zárta ki” önmagában „egy másik büntethetőséget kizáró ok [tévedés] meglétét alátámasztja”. Így a harmadfokú bíróság szerint „abban a tekintetben, hogy a két büntethetőséget kizáró ok – a beszámítási képességet kizáró kóros elmeállapot és a társadalomra veszélyességben való tévedés – között nem lehet átfedés, szintén helytálló a másodfokú bíróság érvelése”. Így tehát „nem lehet a beszámítási képesség korlátozottságát olyan elemként figyelembe venni”, ami a „társadalomra veszélyesség fennállásában való téves feltételezésnek, mint bűnösséget kizáró oknak a megállapítását eredményezi”. Így „a társadalomra veszélyességben való tévedés megítélése szempontjából nincs annak jelentősége, hogy a kóros – de beszámítási képességét illetően nem teljesen kizárt – elmeállapotú vádlott a cselekményét maga nem tartja jogellenesnek, holott az jogszabályi környezetet sért. A társadalomra veszélyességben való tévedés alapos oka megállapításának, a jogi környezetből levezethető, tárgyszerűen pontos, konkrét tényadatokon kell alapulnia”.^[126]

b) A hivatalos tájékoztatás szerepe

Az alapos ok fennállás tekintetében lényeges szerephez jut az ítélezési gyakorlatban az a körülmény is, hogy a terhelt hivatalos tájékoztatás alapján tévedett a társadalomra veszélyességben. Ennek is elsősorban olyan esetekben van jelentősége, amikor a téves tudat jogszabályi rendelkezések értelmezésével volt kapcsolatos.^[127]

Így „megalapozza a társadalomra veszélyesség hiányára alapított tévedés megállapítását, ha a gazdasági munkaközösség az ügynöki tevékenységet a törvényességi és szakfelügyeletet ellátó szerv (városi tanács vb. ipari csoportja) tudtával és engedélyével végzi”, így „a GMK tevékenysége a fentiekben részletezett hatósági ellenőrzés alatt állt. Az a körülmény, hogy a hatóság nem kifogásolta az általa ismert és a társasági szerződésben körülírt tevékenységet, sőt azt jóváhagyta: már önmagában is megalapozza a terheltnek a cselekmény társadalomra veszélyességében való tévedését”.^[128]

Ehhez hasonlóan szerepe volt a társadalomra veszélyesség hiányára alapított tévedés megítélésénél annak, hogy az elkövető „az illetékeseknél érdeklődött, és a kapott felvilágosítás után alapos okkal feltételezte, hogy a korábbi külföldi útja

[126] Győri Ítéltábla Bhar.11/2014/6. – ÍH 2015. 3.

[127] Legfelsőbb Bíróság B.törv.III.127/1991. – BH 1992. 363.

[128] Legfelsőbb Bíróság B. törv. III. 658/1986. sz. – BH1987. 7.

során megmaradt külföldi fizetőeszközével a továbbiakban szabadon rendelkezhet. Ilyen tényállás mellett pedig a terhére még a gondatlanság sem állapítható meg.”^[129]

A Legfelsőbb Bíróság kimondta, hogy „a cselekmény társadalomra veszélyességében való tévedése folytán nem büntethető a terhelt [...] adócsalásért, ha a büntetőjogi keretrendelkezést kitöltő adójogszabályban alapos okból – az adóhatóság határozatának tartalmára figyelemmel – tévedett. A terheltet ugyanis „nem az adózási kötelezettségének jogellenes kikerülésére irányuló törekvés vezette, hanem mulasztását a büntetőjogi keretrendelkezést kitöltő adójogszabályban való tévedése okozta, hiszen úgy vélte, hogy az 56 millió forint névértékű közraktári jegyek megszerzésével adóköteles bevétele nem keletkezett, ezért az említett értékpapírokat az adóbevallásában nem is kell szerepeltetnie. Ennek folytán a cselekmény társadalomra veszélyességében tévedett, amelyre – a másodfokú adóhatóság határozatában foglaltakat figyelembe véve – alapos oka volt”. A Legfelsőbb Bíróság szerint „kétségtelen [volt], hogy a büntetőjogi felelősséget érintő lényeges tényeket – [adott] esetben azt, hogy az adófizetési kötelezettségét a terhelt megsértette-e vagy sem – a közigazgatási szervek határozatától függetlenül a büntetőbíróság önállóan állapítja meg. Mindazonáltal annak, hogy az adott ügyben a másodfokú adóhatóság arra az álláspontra helyezkedett, miszerint a közraktári jegyek birtokbavétele következtében a terheltnek személyi jövedelemadó köteles bevétele nem keletkezett, a terhelti tévedés szempontjából jelentősége van. Az adózótól ugyanis a jogkövető magatartás megkívánható, az viszont – különösképpen büntetőjogi következmények terhe mellett – nem várható el, hogy egy konkrét adózási kérdésben (amelynek megítélésében az adóhatóság is bizonytalan) a saját érdekeivel ellentétesen cselekedjék”.^[130]

Egyes határozatok azonban korábban szigorúbb standardokat alkalmaztak ebben a kérdésben, így a Legfelsőbb Bíróság Elnökségi Tanácsa állami támogatás törvénytelen kieszközlésével elkövetett adócsalás esetén „nem látott alapot annak megállapítására [...], hogy a terhelték a cselekményt abban a téves feltevésben vitték véghez, hogy az a társadalomra nem veszélyes és erre a feltevésre alapos okuk volt. A Legfelsőbb Bíróság szerint voltak ugyan „a tényállásban olyan adatok, amelyek arra utalnak, hogy a terhelték állatkihelyezési akciójának és az állami támogatás felvételének egyes részleteiről különböző hivatalos személyek is értesültek és a terhelték eljárásának jogosságát részben eltérően ítélték meg.” E körülményeknek azonban a Legfelsőbb Bíróság szerint „nem a bűnösség megállapításánál, hanem a büntetéssel kapcsolatos jogkövetkezmények levonásánál van jelentősége”.^[131]

A hivatalos tájékoztatás azonban nem azonosítható pusztán az ügyvédek és közjegyzők közreműködésével, illetve a jogszerű működésről való tájékoztatás

[129] Legf. Bír. B. törv.III.127/1991. – BH 1992. 363.

[130] Legf. Bír. Bfv.III.2292/2003. – BH 2004. 311.

[131] Legf. Bír. Eln. Tan. B. törv. 399/1974.

általuk való mellőzésével. Így egy ügyben „szinte valamennyi fellebbezéssel érintett vádlott és védője hivatkoz[ott] a tévedésre, mint a büntethetőséget kizáró okra, tekintettel arra, hogy az eljárás során a kölcsönügyleteknél minden esetben jogilag képzett ügyvédek, közjegyzők jártak el”. Márpedig „sem a kölcsönadókat, sem a kölcsönvevőket ezen ügyvédek, közjegyzők nem tájékoztatták arról, hogy a cselekményük büntető jogszabályba ütközne, és hogy ezen ügyleteket csupán állami engedély birtokában folytathatnák, illetőleg köthetnék meg”. A bíróság szerint azonban „azt egyetlen vádlott vagy védő nem állította, hogy a pénzkölcsönzésre [vonatkozó engedély] megszerzésének lehetőségéről tájékoztatást kértek volna a Pénzügyi Szervezetek Állami Felügyeletétől, ugyanis akkor nyilvánvalóvá vált volna, hogy magánszemélyként engedélyt egyáltalán nem kaphatnak”. Ezzel szemben „beérték azzal, hogy ügyvédekhez, közjegyzőkhöz fordultak, akik nem világosították fel őket tevékenységük tilalmas voltáról, és bár az adósok ügyvédei több esetben felszólították az egyes vádlottakat, hogy tevékenységükért csalás, vagy jogosulatlan pénzügyi tevékenység miatt feljelentést tesznek – ami egy-két esetben meg is történt –, a tevékenységüket mégis folytatták”. Így tehát a bíróság társadalomra veszélyességben való tévedésre vonatkozó védekezésüket nem tartotta elfogadhatónak, mivel „jogszabályban való tévedésre ugyanis általában csak a keretjogszabályokat tartalommal kitöltő igazgatási normák esetében lehet eredményesen hivatkozni, de csak akkor, ha az a hatóság, akinek működési körében az igazgatási norma felmerül, hatósági jogkörében eljárva ad téves tájékoztatást”.^[132]

A hivatalos tájékoztatás kérdése merült fel abban az ügyben is, amikor a terhelt „az ingatlan adásvételi szerződés megkötését követő napon [...] ügyvédje kíséretében bement a [...] polgármesteri hivatalba, hogy az általa bérelt ingatlant lakóhelyéül bejelentse. Az angolul folyó beszélgetésnél jelen volt a polgármester és a jegyző, és miután a terhelt nem beszéli jól a magyar nyelvet, a terhelt ügyvédje tolmácsolt. Szándékának közlése után a jegyző átkísérte az ügy intézése érdekében az igazgatási előadóhoz. A lakcím bejelentésére szolgáló nyomtatványt a terhelt adataival a jogi végzettségű igazgatási előadó töltötte ki, és azt a terhelt aláírta; a nyomtatvány szövegét a terhelt számára nem fordították le.” Ezen okirat alapján „a közhitelű nyilvántartásba a terhelt lakcímeként az [...] ingatlant 2006. július 2. napján bejegyezték, és július 12. napján ezzel a címmel lakcímet igazoló hatósági bizonyítványt állítottak ki a számára”.^[133] A terheltet „arra, hogy bejelentkezése akkor jogszerű, ha az adott lakcímen életvitelszerűen él, senki nem oktatta ki”. Részéről „abban a hiszemben írta alá a lakcím bejelentésére szolgáló nyomtatványt, hogy a bejelentkezésnek a tényleges beköltözés nem feltétele”. A terhelt „a bérelt ingatlanba be akart költözni, így abban a téves feltevésben követte el a cselekményt, hogy a lakcímbejelentésről szóló törvény szerint nincs akadálya a bejelentkezésnek a tényleges beköltözés előtt”.^[134]

[132] Egri Törvényszék Bf.697/2011/24.

[133] Kúria Bfv. I. 393/2013. – BH 2014. 1.

[134] Kúria Bfv. I. 393/2013. – BH 2014. 1.

Ez az ügy is a büntetőjogon kívüli jogszabályok értelmezéséhez kapcsolódott. A vonatkozó „törvény 26. § (1) bekezdése szerint pedig a Magyar Köztársaság területén élő és e törvény hatálya alá tartozó polgár köteles a beköltözés vagy kiköltözés után három munkanapon belül lakóhelyének, illetve tartózkodási helyének címét a település önkormányzati jegyzőjének bejelenteni”. A Legfelsőbb Bíróság szerint „kétségtelen, hogy az idézett törvényhely nem tartalmazza azt, hogy a beköltözés előtt már bejelenthető-e a lakcímváltozás”. Azonban a törvény „végrehajtásáról szóló 146/1993. (X. 26.) Korm. rendelet 34. § (1) bekezdése a jegyző kötelezettségévé teszi a bejelentett lakcím valódiságának ellenőrzését és annak valótlansága esetén a bejelentkezés elutasítását; a (3) bekezdés szerint pedig akkor, ha a jegyző a bejelentkezés elfogadása után állapítja meg, hogy a lakcímbejelentés nem valós, annak érvénytelenségét határozatlanban állapítja meg”. E rendelkezésekre is figyelemmel egyértelműen jelentősége van annak, hogy a bejelentkezéskor a polgár az adott ingatlanba beköltözött-e, miután csak ennek függvényeként lehet azt vizsgálni, hogy a bejelentkezés valós-e”. A törvény „idézett rendelkezését – miután az csupán azt tartalmazza, hogy a beköltözés után a lakcím bejelentése kötelező, és azt konkrétan nem írja elő, hogy mikor lehet egy ingatlanba bejelentkezni – a terhelt jogi képviselője mellett a polgármester, a jegyző és az igazgatási ügyintéző is akként értelmezte, hogy a bejelentkezésnek a tényleges beköltözés előtt nincs törvényi akadály”.^[135]

A főügyészég felülvizsgálati indítványa alapján „a következetes ítélkezési gyakorlat szerint a téves jogi tájékoztatás is csak akkor alapozta volna meg a büntethetőséget kizáró okot, ha az az adott kérdésben illetékes szervtől vagy személytől származott volna. Az irányadó tényállás szerint ugyan a polgármester, a jegyző és az ügyintéző nem oktatta ki a terheltet a lakcím bejegyeztetésének feltételeiről, azonban álláspontja szerint ilyen kötelezettségük nem is volt; így a téves kioktatás vagy a kioktatás elmaradása nem szolgálhatott alapul a tévedés megállapításához, ahogy az sem, hogy a terheltnek az általa megbízott ügyvéd téves felvilágosítást adott, mivel a kioktatás tekintetében ő sem tekinthető illetékesnek”.^[136]

A Legfelsőbb Bíróság szerint „a töretlen bírói gyakorlat szerint a társadalomra veszélyesség tudata alapvetően akkor hiányozhat, ha a terhelt olyan személytől vagy szervtől kap jogi tájékoztatást, akinek vagy amelynek a véleményében okkal, alappal bízhatott. A polgármester, a jegyző, illetve a jogi végzettségű ügyintéző pedig kétségtelenül ebbe a körbe tartozik”. Ebben az ügyben „a jegyző maga sem tartotta – a helytelen jogszabály-értelmezés következtében – törvénysértőnek a terhelt bejelentkezését, így abból, hogy abban közreműködött, alappal következtethetett a terhelt annak jogszerűségére”. A Legfelsőbb Bíróság szerint „ugyanaz irányadó kifejezett jogszabályi rendelkezés nélkül is a polgármesterre és az ügyintézőre; sem hivatalos, sem közfeladatot ellátó személy nem nyújthat szándéko-

[135] Kúria Bfv. I. 393/2013. – BH 2014. 1.

[136] Kúria Bfv. I. 393/2013. – BH 2014. 1.

san segítséget jogellenes magatartáshoz”. A Legfelsőbb Bíróság szerint azonban a tévedés megállapíthatóságát az is megalapozhatná, ha a terhelt „saját maga tanulmányozza az irányadó jogszabályokat és azokat ő is akként értelmezi, ahogy azt a jogban járatos, illetve az ügy intézésére, valamint a jogszerűséget ellenőrizni hivatott személyek tették”. Ha egyszer ugyanis „a nem egyértelmű jogszabályi rendelkezést a terhelt ügyvédje, az önkormányzat tisztségviselői és ügyintézője is tévesen értelmezték”, akkor ez „nem lett volna felróható a terheltnek [...] sem”.^[137]

V. ÖSSZEGZÉS ÉS JAVASLATOK

1. Összegzés

a) A dogmatikai besorolás

A kerettényállásokat kitöltő normákkal kapcsolatos tévedésre a magyar büntető-törvénykönyvek korábban sem tartalmaztak külön rendelkezést, így ezekre is a tévedés általános szabályait kellett alkalmazni.

A hazai büntetőjog hatályos szabályozása – és ezt követve általában a kommentár és tankönyvirodalom is – alapvetően a ténybeli és társadalomra veszélyességben való tévedést különböztet meg.

A hazánkban uralkodó nézet a ténybeli (tényállási) tévedés körében értékeli a mérlegelést igénylő és a normatív (azaz jogilag meghatározott) tényállási elemekkel kapcsolatos tévedést. Az ilyen tévedés körében közömbösnek tartják, ha az elkövető tudatában van a tényállást megvalósító tényeknek és azok életbeli jelentőségének, de a jogi fogalommal nincs tisztában.

A ténybeli tévedés szabályozása, amely kifejezetten és kizárólag „tény”-re vonatkozik, kirekeszti a vonatkozó rendelkezés alkalmazási köréből mindazon tévedéseket, amelyek tárgyát jogi (akár büntetőjogon kívüli) norma képezi. A keretkitöltő normákban való tévedés tehát hatályos jogunkban – lényegében jobb híján – kizárólag a társadalomra veszélyességben való tévedés körében vizsgálható.

Hatályos jogunk (1961 óta) azonosan határozza meg a ténybeli és társadalomra veszélyességben való tévedés jogkövetkezményeit [vö. Btk. 20. § (3) bek.], így a két fajta tévedés elhatárolása a Btá. időszakához képest kisebb praktikus jelentőséggel bír. A jogirodalom egy része (pl. Karsai) azonban utal rá, hogy a két tévedési fajta megállapításának feltételei nem azonosak. Az erre vonatkozó gyakorlat anomáliáit a következőkben – különösen az erkölcsellenesség tudata kapcsán – a kerettényállások alkalmazásával kapcsolatos példákkal szemléltetem.

[137] Kúria Bfv. I. 393/2013. – BH 2014. 1.

b) Az erkölcstelenség tudata

A jogirodalomban uralkodó nézet és közzétett bírósági döntések legtöbbször szerint nincs alap társadalomra veszélyességben való tévedés megállapítására, ha az elkövető cselekményének erkölcstelenségével (azaz társadalmi helytelenítésével) tisztában van (pl. BH 2003. 443.).

Ezen megfontolás érvényesítése azonban több szempontból is problematikus.

- A társadalomra veszélyesség törvényi fogalma [Btk. 4. § (2) bek.] nem erkölcsi normák megsértésére, hanem jogi tárgyakat sértő cselekményekre utal. Akkor viszont a társadalomra veszélyességben való tévedés megítélésénél is az elkövető e jogtárgyak sértésére vagy veszélyeztetésére vonatkozó szubjektív viszonyulásának, de semmiképp sem az erkölcstelenség tudatának kellene jelentőséget tulajdonítani.
- Az erkölcstelenség önmagában is igen bizonytalan fogalom, így az uzsora biztosan erkölcstelen magatartás, de arra már nehezebb válaszolni, hogy nem rászorult helyzetű kölcsönbevevő esetén ilyennek minősül-e különösen aránytalan mértékű ellenszolgáltatás kikötése.
- A büntetőjogi kerettényállások tekintetében pedig eleve különösen furcsa az erkölcstelenség tudatának felelősség megalapozó jelentőséget tulajdonítani, ha egyszer a büntető rendelkezés alapjául szolgáló normák (pl. központi szerződő fél tevékenység engedélyezése) erkölcsileg színtelenek.
- Az erkölcstelenség tudatának a ténybeli tévedés (és azon belül a mérlegelést igénylő és normatív tényállási elemek) esetén egyáltalán nincs jelentősége. Ehhez képest viszont nehéz meggyőző okot találni arra, hogy az erkölcstelenség tudata miért zárja ki a társadalomra veszélyességben való tévedést.

Erre tekintettel részemről azon kisebbségi nézetet (BH 2014. 1.) fogadom el és tartom irányadónak, amely szerint a társadalomra veszélyességben való tévedés megítélésénél sem szabad jelentőséget tulajdonítani az erkölcstelenség tudatának.

c) A jogellenesség tudata

A jogirodalom és a bíróságok egységesek abban, hogy a jogellenesség tudatában a társadalomra veszélyességben való tévedésre hivatkozás alaptalan (pl. BH 2015. 92). A kerettényállásokkal esetén a jogellenesség tudata úgy jelenhet meg, hogy az elkövető nem ismeri fel a keretkitöltő normát, de cselekményét egy másik norma alapján jogellenesnek tartja.

Erre figyelemmel viszont hatályos jogunkban is jelentkezik a jogellenesség tudatának oszthatóságával vagy oszthatatlanságával kapcsolatos igen régi vita. Az előbbi nézet alapján a jogellenesség tudatát a tényálláshoz tartozó norma, míg az utóbbi alapján bármilyen norma tudatos megsértése közvetíti. Részemről az oszthatatlansági teóriát nem fogadom el, a jogellenesség tudatát tehát oszthatónak tartom. Az elkövető felelősségére ugyanis a bűnösség szintjén sem hathat ki egy olyan norma, amely a tényállás keretei között nem jön számításba a felelősség megalapozásában. Így nem tartanám szerencsésnek, ha pl. jogosulatlan pénzügyi tevékenység körében a jogellenesség tudata tekintetében jelentőséget

tulajdonítanánk az uzsora polgári jogi semmisségének, hiszen a bűncselekmény megállapítása – legalábbis engedély nélküli hitelezéssel való elkövetés esetén – a Hpt. szabályainak megsértésén alapul.

2. De lege ferenda javaslat

A Btk. 20. § (1) bekezdését érdemes lenne olyan értelemben módosítani, hogy a rendelkezés a „tény” helyett „a tényállás megvalósulását megalapozó körülmény” kifejezést használja. Hasonlót javasolt már Viski László a Btá. szabályozása kapcsán.

Ezen módosítást követően a keretkitöltő normákkal kapcsolatos tévedés már a tényállási elemekkel kapcsolatos tévedés körében is értékelhető lenne. Ennek során pedig megfelelően alkalmazható lennének erre a jelenségre azok a tételek, amelyek a normatív tényállási elemekkel kapcsolatos tévedésre vonatkoznak. Ennek körében a keretkitöltő normákban való tévedés is irreleváns lenne, ha az elkövető tisztában volt a keretkitöltő normáknak megfelelő tényekkel és cselekménye társadalmi jelentőségével.

Az új megoldásnak komoly módszertani előnyei lennének. A bűnösség körében ugyanis csak azon tévedési variációkat érdemes értékelni, amelyek a tényállásszerűség körében – a bűncselekmény fogalom felépítésénél fogva – nem értékelhetők (ilyen különösen a jogellenességben kizáró okokban való tévedés). Ezzel szemben a tényállásszerűség körében érdemes az olyan tévedéseket – így a keretkitöltő normákban való tévedést – vizsgálni, amelyek a büntető rendelkezés alapjául szolgáló magatartási normához kötődnek.^[138]

A javasolt megoldás ráadásul nemcsak módszertani, hanem érdemi előnyökkel is jár. Egyrészt a társadalomra veszélyességben való tévedésre vonatkozó uralgó nézettel szemben eleve kiküszöböli a tényállástól idegen erkölcsi szempontok érvényesítését. Másrészt annak alkalmazásakor fel sem merül a jogellenesség tudatának oszthatatlansága, hiszen a tényállás szintjén bizonyosan nem lehet olyan jogi normák tudatának relevanciát tulajdonítani, amelyek az adott büntető rendelkezés tekintetében keretkitöltőként nem érvényesülnek.

IRODALOMJEGYZÉK

- Baumann, Jürgen (1966): *Strafrecht. Allgemeiner Teil*. 4. Auflage. Ernst und Werner Gieseking, Bielefeld.
- Békés Imre (1986): „A büntetőjog felelősségre vonás akadályai” In: *A Büntető Törvénykönyv magyarázata*. (szerk. László Jenő). KJK, Budapest, 80-104.
- Békés Imre (1968): „Büntethetőség” In: *A büntető törvénykönyv kommentárja* (Halász Sándor). KJK, Budapest, 49-195.

[138] A ténybeli tévedés álláspontom szerint a tényállásszerűséget is érinti. Vö. Hollán, 2013a, 97-137.

- Binding, Karl (1890): *Die Normen und Ihre Übertretung Eine Untersuchung über die Rechtmässige Handlung und die Arten des Delikts*. Erster Band: „Normen Und Strafgesetze” Zweite Aufl. Leipzig, Engelmann.
- Blaskó Béla – Lajtár István – Elek Balázs (2013): „A büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok” In: Új Btk. kommentár (főszerkesztő: Polt Péter). 1. kötet. Nemzeti Közszerkesztési és Tankönyvkiadó, Budapest, 121–178.
- Edvi Illés Károly (1909): *A magyar büntető törvények magyarázata*, I. kötet. 3. kiadás. Révai, Budapest.
- Finkey Ferenc (1902): *A magyar büntető jog tankönyve*. Politzer, Budapest.
- Hati Csilla (2012): A társadalomra veszélyességben való tévedés. *Büntető jogi Szemle*, 3. szám, 11–18.
- Heller Erik (1945): *A magyar büntető jog általános tanai* (rövidített tankönyv). 2. kiadás. Grill, Budapest.
- Hohmann, Olaf (2007): Gedanken zur Akzessorietät des Strafrechts. *ZIS* 1. szám, 38–48. (http://www.zis-online.com/dat/artikel/2007_1_105.pdf)
- Hollán Miklós (2013a): „A tényállásszerűség” In: *Büntető jog I. Általános rész. Alapismertek a közigazgatási szakemberképzés számára*. Dialog-Campus, Budapest-Pécs, 102–137.
- Hollán Miklós (2013b): A cselekmény bűnössége és az azt kizáró okok. In: *Büntető jog I. Általános rész. Alapismertek a közigazgatási szakemberképzés számára*. Dialog-Campus, Budapest-Pécs, 155–167.
- Karsai Krisztina (2013): A büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okok. In: *Kommentár a Büntető Törvénykönyvhöz* (szerk: Karsai Krisztina). Complex, Budapest, 72–95.
- Kádár Miklós (1955): *Magyar Büntető jog. Általános rész*. Tankönyvkiadó, Budapest.
- Ligeti Katalin (2006-2007): Az új Büntető Törvénykönyv általános részének koncepciója. *Büntető jogi Kodifikáció* (BJK), 2006/1., 4–53.; 2007/1. 22–34.
- Mónusné dr. Kiss Katalin (2006): A társadalomra veszélyességben való tévedés gyakorlati jelentősége a gazdasági bűncselekmények kapcsán. *Debreceni Jogi Műhely*, 4. szám.
- Roxin, Claus (1997): *Strafrecht. Allgemeiner Teil. Band I. Grundlagen. Der Aufbau der Verbrechenslehre*. Beck, München.
- Tokaji Géza (1984): *A bűncselekménytan alapjai a magyar büntető jogban*. KJK, Budapest.
- Vámbéry Ruzssem (1913): *Büntető jog*. Grill, Budapest.
- Viski László (1959): *Szándékosság és társadalomra veszélyesség*. KJK, Budapest.